Сизою млою була повита ріка. Мла густішала на обрії, де зводилося сонце, даруючи воді, землі та небу спокійний, золотавий усміх. Чайки літали вгорі над човном, стояли на піщаній косі, сиділи на голубій поверхні Дніпра. И кигикали, особливо ж ті, що ширяли в повітрі. В їхніх хрипкуватих голосах чувся відголосок древньої тривоги, що наче був луною цього вересневого ранку, високих правобережних круч, рожевих від сонячного проміння, та неоглядної течії ріки, що з правіку по нинішній день бігла, котилась, нуртувала, соталась... Мовби то й не стародавня ріка несла свої могутні води, а плинув час, плинув незворотним потоком, плинув поміж непорушних берегів, під розверстим безмежжям небес, поміж подій історії та людських доль...

Коли човен пропливав мимо чайок, які сиділи на воді, табунець, не зриваючись на крила, повертав точені голівки на точених шийках, і випуклі оченята видавались порским живим сріблом, яке ось від необережного чаїного руху випаде з очного обідка й покотиться краплиною по лискучій шиї, безслідно розчиниться у воді.

— Чайки вміють ловити рибу? — запитав Ілько.

Він сидів на носі човна, що при плавбі задирався догори, й стара шерстяна шапочка з китицею наповзала на самісінькі брови. Зодягнений у куфайку, в кирзових чобітках, скидався на гномика, що передчасно постарів, пізнаючи складнощі й протиріччя життя, і батько не зміг стриматись від усмішки.

— Уміють,— відказав.— Дивись уважно — й сам побачиш, як вони стрімголов кидаються до води, а потім у дзьобах тримають здобич.

Зовсім низько пролетів табунець диких качок їхні прудкі тіла наче вгвинчувались, всвердлювались у туге повітря, зо-ставляючи при тому похапливий посвист.

Глько стежив за польотом качок, аж поки розтанули в млистій далечині.

В очеретах гримнув постріл, за ним — другий розлігся.

— Тату, стріляють,— сказав Глько, вглядуючись у річковий простір.

— Сьогодні початок мисливського сезону на пернату дичину.

— А чом ти не купиш собі рушницю?

— Навіщо?

— Ходив би на полювання.

— Знаєш, синку, чомусь ніколи не хотілось мати рушницю.

— А стріляти вмієш?

— Умію, в армії навчився.

Знову, полохаючи тишу, пролунали постріли. Ілько мерзлякувато зіщулився, й пухнасті вії раз і вдруге здригнулись, як здригаються на вітрі тичинки в розтуленій маковій пелюстці.

Віддалеки, залишаючи на поверхні річки довгі водяні вуса, линув моторний човен. Мотор, мабуть, стояв на човні дуже сильний, бо ніс задерся високо вгору. На носі, рудою мордою вперед, сидів великий собака.

— Шкода, що ми не взяли з собою Білочку,— з жалем сказав Ілько про їхнього домашнього пса.

— Клопотуне обібралися б,— заперечив батько.—Дворняга — це тобі не мисливський собака.

Тепер їхній дерев'яний човен плив по дзеркальній заводі, ще ледь парувала туманом. Невдовзі пристали до зеленого острова, який білів пласким піщаним берегом. Батько скочив у воду, витягнув човен на сухе, якраз до вербового стовбура, прибитого сюди хвилею.

— Ось тут і кинемо якір,— сказав,— Кращого місця годі й шукати.

Ілько, сівши на стовбурі, стежив, як батько дістає з човна спінінги, вудочки, підсаку, саджалку, бляшанку з наживкою та торбину з приманкою, що гостро запахла підсмаженою соняшниковою макухою. Батько заходився розплутувати й готувати рибальські снасті і за якийсь час закинув вудочку, а там, нажививши черв'ячків на гачки, взявся до спінінгів. Спінінги були з маленькими дзвіночками, які мелодійно щебетали, поки були в батькових руках, а потім повтихали, і язички-бильця сторожко вмовкли.

— Тату, а навіщо дзвіночки? — спитав Ілько.— Ти цими дзві-і ючками скликаєш рибу?

— Та ні, — всміхнувся батько. — Риба сама дає знати, коли попадеться на гачок.

— Вона дзвонить у дзвоник?

— Ага, дзвонить у дзвоник.

— Щоб ти почув?

— Ага, щоб почув.

— І витягнув рибу з води?

— Ага, й витягнув рибу з води.— Усмішка знову майнула на батькових устах.— Тепер така риба розумна пішла, що калатає в дзвоники, як попадеться, кличе рибалку, щоб не проспав.

Ілько задумався, приглядаючись до спінінгів, на яких поблискували жовті дзвоники. Прозорокрила бабка примостилась на вершку спінінга, біля самого дзвоника, тріпотіла, здригалась, і ледь погойдувався язичок-бильце, але беззвучно.

— А риба вміє говорити? По-своєму?

— Мабуть, уміє. По-своєму...

— І щука розмовляє зі щукою, а линок із линком?

— Ага, як ми оце з тобою.

— От би навчитись розуміти їхню мову!

— А чого ж, може, колись і навчишся, якщо дуже хотітимеш... Роззуйся та роздягнись, бо важко в чоботях і куфайці. Назбирай палива, юшку варитимем.

Ілько послухався батькової поради, і вже скоро ступав босими ногами по вогкому піску. В густих верболозах збирав паліччя, як раптом почув тоненьке щебетання дзвоника. Прожогом кинувся до берега — батько, напружившись, змотував жилку, й за якийсь час на траві бився, спалахуючи сріблом, великий лящ.

— Він подзвонив! — сміявся Ілько.— Подзвонив!

— Ага, подзвонив,— радів і батько,— й каже: тягни мене, чоловіче добрий, швидше... Ану давай покладемо нашого ляща в саджалку.

З корми човна опустили саджалку зі зловленим лящем у воду, й Ілько знову подався у верболози збирати паливо. У верболозах пахло сухим жабуринням та прив'ялими водоростями, поблискувало перламутром безліч потовчених черепашок. Барвиста птаха з гострим чубчиком на голові пролетіла зовсім низько над Ільком, скрикнула, й той чубчик гойднувся вогнистим віхтиком.

— Тату...— озвався Ілько, вийшовши з верболозів і кинувши паливо на купу.

Батько порався з вудкою, з якої тільки що зняв колючого, як тертку, йоржа.

— Тату...— Ілько спинився за спиною в батька, що стояв на колінах.

— Та кажи, слухаю.

— Де все це взялось...

Батько, закинувши вудку в воду, обернувся до сина, сподіваючись побачити якусь знахідку в дитячих руках. Проте руки були порожні.

— Що саме?

— Все,— й Ілько повів головою, показуючи на довколишній світ.— Усе... Й Дніпро, й риба у воді, качки, чайки, дерева, кущі, трава... Ну, все!.. І коні, й худоба, й квіти...

— Споконвіку є... І Дніпро, і кручі...

— А де взялось? Народилось?

— Народилось.

— Коли?

— Так споконвіку,— не знаходив кращої відповіді.

Ілько знову подавсь по паливо, а батько, здивований його запитаннями, поглянув довкола так, наче вперше бачив і такий вересневий день, і повиту сизою млою ріку, й коричнево-рудий ліс на далекому гористому березі. Звідки гострокрила чайка в застиглому повітрі, крик її різкий, розпачливий? Звідки жовта квіточка, що росте біля вербового стовбура, приглядаючись широко розплющеним вічком до всього сущого? Звідки безмежний річковий простір, що манить, кличе, вабить удалечінь, наче там, за обрієм, є якась інша річка, інший острівець, інші береги?

Віддалеки вдарили рушничні постріли, й зразу ж показався Ілько з верболозів.

— Риба не дзвонить? А мені почулось, наче дзвонить... Потім вони розклали вогнище, готували юшку. Юшка

вдалась на славу — навариста, духмяна, з перцем та лавровим листям. Обідали на розстеленому брезенті, позираючи на ріку, по якій то пролітала швидкісна ракета, то моторний човен, а то повільно сунула велетенська баржа, вщерть навантажена крутобокими херсонськими кавунами. Тепер, ополудні, мла погустішала, і в її вогкій зелені сховалося сонце, і коли озивався мимойдучий пароплав, то гудок його видавався басистішим і стурбованішим.

— Про що ти думаєш? — запитав батько в принишклого Ілька.

Хлопець закліпав повіками, наче заскочений на чомусь гарячому.

— Зізнаєшся чи не хочеш?

— Тату,— благально мовив Ілько,— ти не сміятимешся?

— Ні,— пообіцяв.

— Мені здається, наче я завжди був, розумієш?

— Розумію,— дивився серйозно й ледь супився.

— І здається, що я не помру ніколи, розумієш?

— Розумію,— мовив батько, вмить відчувши холодок непевної тривоги в грудях. Звідки в сина ці думки? Й чи давно? А може, народились уперше саме сьогодні, саме тут, на Дніпрі, на пустельному острівці, до якого лише зрідка пристають човни рибалок? — У твоєму віці ще рано думати про смерть.

Беззахисна довірливість світилася в Ільковому погляді, й батько зараз чомусь остерігався пильно вглядатись у синові очі, наче в їхній синяві побоювався прочитати щось несподіване — й небажане.

Далі полуднали в мовчанні. Дрібна хвиля вже вигойдувалась на річці, мла погустішала, перетворившись на туман, вологи побільшало. Зникли білі піщані коси та береги в кирей коричнево-рудого лісу, видимий світ звузився і поменшав, і тепер у цьому видимому світі, здається, зоставались тільки вони вдвох.

По обіді озвався дзвоник — батько вхопився за спінінг, став змотувати жилку.

— О, щойно зійшло з гачка,— мовив досадливо.— Таки величеньке, хвостом блиснуло... Мабуть, треба збиратись і плисти додому, бо негодою пахне... А жаль, такий досвіток видався славний, могли б рибалити до смерку, а ввечері вогнище розпалили б і заночували в наметі, правда, Ільку?

— Правда,— згодився син.— Так, як минулої суботи?

— Ага, як минулої суботи,— згодився батько.— Пам'ятаєш, якого ти в'язя вранці підсік на вудочку?

— Пам'ятаю... Ти зловив, а я лишень до берега підвів, до підсаки.

— До берега підвести, Ільку, теж треба вміти. Пригасле багаття залили водою, зібрались, і скоро вже

їхній дерев'яний човен погойдувався на воді. Низькобортний, старий, легенький, човен погойдувався, мов осінній вербовий листок. Батько завів мотор, який спершу кашляв, чхав, пирхав, а потім застукотів рівно й зосереджено. Острівець зостався ззаду, вже й зник у млистому тумані, й тепер човен посувався по рукаву, що з обох берегів означався чубатими кущами шелюгів. Горбата верба росла не рівно, а криво, наче намагаючись одірватись від землі, наче рвучись у водну просторінь, і гілля її похиленої верхівки мало не торкалось поверхні.

— Давай, Ільку, пристанемо до цієї верби. А-а, ти стомився, задрімав? Таки на негоду клюєш носом. То залазь у спальний мішечок, і від дощику сховаєшся, й подрімаєш у теплі, бо нам іще далеченько до села.

Прив'язавши човен до вербового стовбура, допоміг Ількові залізти в спальний мішок, застебнув замок, зав'язав поворозки біля шиї.

— Вмощуйся на кормі, покуняй, а я покидаю спінінг біля цієї верби, може, щось і попадеться.—Міцно розставивши ноги, височів на носі човна й, розмахнувшись, кинув спінінг. Змотуючи жилку, гомонів: — Рибальське щастя, сину, однакове не буває. Сьогодні з уловом, а завтра з порожніми руками, трапляється і ю-всякому, отже, треба звикати. Краще звикнути змалку, бо потім трудніше.— Стьобав спінінгом воду, скручував жилку, знімав із блешні кушир та коріння, знову стьобав стемнілу поверхню рукава.— Ми з тобою не вперше отак на річці, вмієш і вогонь розкласти, і рибу зловити, і юшку зготувати. А вміння завжди згодиться, за спиною носити не треба, правда, Ільку?

Не почувши відповіді, батько обернувся. Заплющившись, син спав, і на його спокійному, незахмареному обличчі застиг вираз уваги, наче прислухався і вві сні.

— Спить,— усміхнувся батько.— Що ж, риба не ловиться... Він змотав спінінг і, якийсь час стоячи навколішки на дні

човна, дивився, як синові губи ледь-ледь здригаються, наче хочуть мовити слово. Слово було тихеньке, мов політ перлистої краплинки дощу,— ні почути, ні вгадати. "Треба плисти до села, бо рознегодиться, — й понамокаємо до рубчика". Так подумавши, обережно став заводити мотор. Мотор не заводився, наче йому заціпило. Добре, що в човні завжди є весло, але ж веслом гребтись і гребтись!

Усі спроби завести мотор були марні, й довелося братися за весло.

— Добре, хоч Ілько поспить,— уголос мовив.— Що ж, у рукаві вода майже стоїть, зате коли виберемось у русло — там уже за течією...

Накрапав дощ. Дрібненький, мов макове насіння, сіявся на човен, на річку, і в його сивій маковій пелені тонув сніг. Кущі шелюги росли у воді, й тепер човен плив через їхню зелену отару. Чим далі пробирався до головного русла, тим лункіше чулось ревіння моторних човнів: очевидно,

рибалки, які сподівалися на Дніпрі провести суботу й неділю з ночівлею, у передчутті негоди квапились до міста.

За шелюговими кущами позводились гінкі стебла очерету, деякі з них розступались, деякі пропадали під днищем човна, щоб потім за кормою випростатись невшкодженими й струнками, як перше.

У сивому мороці дня раз і вдруге пролунали рушничні постріли, й вереснева моква проковтнула ті звуки.

— Ого, пальба яка,— без осуду, але й без захоплення уголос озвався батько. Наче й не собі казав, а синові, що спав у нього за спиною на кормі.— Стріляють...

Очерет розступився — човен ось-ось мав вихопитись у молочний морок туманного капежу, що спадав на хвилі, які тут повищали й пошвидшали. І раптом із цієї мокви, з моторного невсипного гомону, що стояв на ріці, зовсім близько вродився потужний рев, і не встиг батько оговтатись і втямити, що ж відбувається, як той ревудариву самісінькі вуха, вутлий дерев'яний човен затріщав, здригнувся, зачерпнувши води, загойдався хисткою шкаралупою,— і, зоставляючи пінний біло-зелений бурун, металевий катер, який ударив їх, швидко віддалявся, й над його брезентовим покриттям аж пухирилось, аж мерехтіло збите дрібнесеньке водне порохно.

Однією рукою хапаючись за борт, а другою тримаючи весло, що тільки якимось чудом не вилетіло в річку, він щось кричав услід катеру, а той усе віддалявся й віддалявся, покритий хмарою водяного пилу, ось-ось уже мав зникнути в дощовому мороці, й так-таки ніхто не виглянув із-під брезентового накриття, щоб, може, хоч зацікавитись причиною зіткнення, щоб, може, допомогти потерпілому.

І вже за якусь одну-другу мить, глянувши на корму, не міг зрозуміти: а де ж подівся спальний мішок із сонним Ільком?

Той мент, коли прикипів зором до спустілої корми, був зовсім короткий, і він навіть не встиг відразу злякатись чи якоюсь всеоб'ємною думкою-спалахом обмислити, що ж могло статись. Човен зачерпнув води, що плюскалась на дні, й у воді плюскалися зів'яла трава, спалені сірники, луска, а корма здавалась неправдоподібно пустельною, мовби випалена смертельним напалмом.

А вже наступної миті загледів: спальний мішок пливе по воді, гойдається, й хоч би крик звідти долинув Ільків, хоч би голос його почувся!

Лихоманково гріб, а весло розтинало воду, наче повітря, й човен, здається, стояв на місці, й спальний мішок міг ось-ось потонути. І вже гребучи, відчував, що нарешті страх, який барився десь, опосідає тіло важкою вагою, страх дедалі дужче пронизує кожен рух, липкий страх пригнічує мозок...

Обличчя в Ілька було непорушне, й, коли різко шарпнув до себе спальний мішок, коли розпачливо обмацував у човні, термосив, будив, не вірячи, що вдасться розтермосити чи збудити,— страх у цей час був сильніший за нього, за світ.

В Ілька невдоволено сіпнулись губи, на щоках наче промайнула хмаринка,— і вже скліпнув повіками, і вже подивився перед собою неправдоподібно ясно.

— Ільку... — прошепотів батько.

Руки міцно тримали спальний мішок, відчуваючи м'яке й живе синове тіло, і, гаряче дихаючи, він повторив:

— Ільку...

— Де ми? — запитав Ілько, марно намагаючись підвестись. А що батько мовчав, чудно дивлячись несправжніми, спопелілими очима, спитав знову:— На Дніпрі?

— На Дніпрі,— чужим голосом проказав батько.

— Я спав?

— Ти спав...

— Ми вже пливемо додому?

— Додому...

— А мотор чому не гуде?

— Зіпсувався, я гребу веслом... Ти полеж, поки пристанемо до берега, добре?

— Добре... А чому спальний мішок мокрий?

— Що ж ти хотів, дощ іде...

Сіялись макові краплини, лілово-зелена запона стояла над рікою, і з того живого мороку долинав гуркіт моторних човнів. Батько обертався на гуркіт, мовби на пожежу, і в кожному його русі прозирали і острах, і ляк, і зацькованість. Гріб веслом, наче хотів хутчій вибратись не так із водного безмежжя, як із цієї безпросвітної непевності, що здавалась йому за невсипну погрозу. А човен, як навмисне, ледь посувався, наче його тримала загускла смола, і в мороці ще не проглядав берег, щоб можна зітхнути полегшено, відійти зболеною душею.

Дощова мла завібрувала густим, потужним двигтінням, у якому потонули всі звуки, навіть краплини тепер сіялись тихо, без шемрання, й скоро прямо перед їхнім човном окреслились контури великого теплохода, що з невідворотною силою долав річковий простір. Теплохід як появився несподівано, так і зник, лише чулося двигтіння його машин, та й воно віддалялося, згасло, й тоді ожили інші звуки, й так само зашемрали, зажебоніли дощові краплинки.

— Тату,— озвався Ілько,— а ти плавав на теплоході?

— Плавав...

— Цікаво?

— Цікаво...

— А мене візьмеш із собою коли-небудь?

— Візьму...

— Будемо плисти день, а потім ніч... Теплохід і вночі пливе, так? І не збивається з курсу?

— Не збивається, бо на фарватері стоять бакени, вказують дорогу і вночі.

— А потім на теплоході запливемо в море, так? Можна?

— Можна і в море.

— Тату, я ще ніколи не був у морі. Пообіцяй, що візьмеш.

— Обіцяю.

— Може, ще цього року. Або наступного....

— Цього року або наступного. Попливемо, Ільку... Скрізь побуваємо. А коли виростеш, тоді вже сам об'їздиш цілий світ.

— Я писатиму тобі, добре? З усіх міст писатиму, з усіх портів. Знатимеш, де я і що зі мною.— І, пильніше приглянувшись до батькового обличчя, поспитав вражено: — Тату, ти плачеш? Тату, чого ти плачеш?

— Це дощ,— сказав батько, витираючи долонею обличчя.

— Ні, ти плачеш.—У Ільковому голосі забриніли сльози.— Не плач...

— Це дощ.

Страх дужчав і дужчав... Тоді, коли, розгублений, побачив нарешті на воді спальний мішок із сином, коли гріб до нього, то не встиг і злякатись по-справжньому. А зараз страхом сковувався кожен нерв, страхом були пронизані рухи, страх звучав у голосі.

— Тату, я й справді писатиму, повір,— переконував Ілько.— Тільки не плач...

— Вірю, вірю...

— З усіх портів, із кожного міста.

— Я ждатиму.

В сивій дощовій млі, в молочному тумані вже сіріли горби берегових круч.